

NĚKOLIK POZNÁMEK K DEKONSTRUKCI A K JEJÍMU POJETÍ U PAULA DE MANA A HAROLDA BLOOMA

ONDŘEJ FUNDA, Katedra filozofie, FF MU Brno, Česká republika

FUNDA, O.: Several Remarks on Deconstruction and Its Conceptions with Paul de Man and Harold Bloom
FILOZOFIA 60, 2005, No 4, p. 277

What is in fact deconstruction? Where can we find it and how can we differentiate it from other contemporary approaches? One of the aims of the paper is to bear a hand in finding answers to these and similar questions. Deconstruction is usually conceived of as a poststructuralist, linguistic phenomenon and for a number of reasons there is a good ground for such a view. On the other hand, within the framework of the post-analytic thinking other sources of deconstruction can be found. The more traditional, linguistic form of deconstruction is represented by Paul de Man, the less traditional, the one we could perhaps label as psychological-pragmatic, by Harold Bloom.

Jestliže si klademe za cíl postžení základních rozdílů v pojetí dekonstrukce P. de Mana (1919 – 1983), amerického literárního kritika a estetika belgického původu, a H. Blooma (* 1930), amerického neopragmatisty, který se věnuje literární vědě, filosofii, estetice, psychologii či teologii, měli bychom se nejprve pokusit zodpovědět otázku, co to ona *dekonstrukce* vlastně je... To je ovšem třeba pouze potud, pokud není význam pojmu *dekonstrukce* intuitivně zřejmý. Pozor! Již zde – při vyslovení první praktické poznámky – by se dekonstrukce s velkou pravděpodobností přihlásila o slovo. Tázala by se po významu slova *intuitivní* i po tom, co opravňuje mluvčího tímto způsobem hovořit. Přitom by asi sotva byla ochotna přijmout slovníková hesla, která se k ní vztahují; opět by se začala tázat a jejich domnělou hodnověrnost by zpochybnila. Konečně by odmítla i tuto rétoriku a upozornila na skutečnost, že dekonstrukčním jazykem mohou mluvit a psát pouze ti, kdo se k dekonstrukci hlásí nebo z nějakého důvodu právě pracují její metodou. Tedy, lépe řečeno, jistí vědci by mohli poznamenat, že žádná Dekonstrukce neexistuje a že tato nálepka je jen nepřilíš jasným označením toho, co dnes někteří pěstují a slouží zejména těm, kteří potřebují ve světě řád a snaží se vše to nepřehledné, co vzniká, do něj nějakým způsobem začlenit. Jenže to jsme v této situaci, ať se k dekonstrukci hlásíme či ne, částečně i my, jelikož jsme se rozhodli zkoumat některé základní odlišnosti v pojetí de Manova a Bloomova dekonstruktivismu.

Dekonstrukce bývá chápána jako obecná (post)strukturální kritická metoda, jako filosofická nebo politická strategie, ale také jako způsob čtení. Právě na poli literární teorie se s ní dnes setkáváme asi nejčastěji, což přirozeně do značné míry ovlivňuje to, jak je vnímána v dalších vědních oborech. Literární věda se totiž na vědecké úrovni v převážné míře zabývá něčím, co je nejen vzdáleno zkoumáním exaktních věd (jejichž jakousi vlajkovou lodí je dnes fyzika), ale co se od předmětů jejich zájmu svou osobitou, nenapodobitelnou povahou dokonce zásadně odlišuje, krásnou literaturou a poezií.

Texty různých estetických kvalit, jak si dnes již mnozí začínají uvědomovat, ovšem nacházíme nejen v poezii nebo v krásné literatuře, ale také ve filosofických a v mnohých dalších pojednáních a dokonce i v pracích vědců zabývajících se tzv. exaktními vědami, včetně fyziky. Odmítnout dekonstrukci proto, že by se snad zabývala záležitostmi mimo seriózní vědecký zájem, by proto nebylo správné a nebylo by ani racionálně zdůvodnitelné. Ve prospěch dekonstrukce hovoří i další, třebaže s prvním úzce spojený, argument. Jestliže v dnešní době národní literatury již nejsou účelovým prostředkem v rétorice o „kulturní“ identifikaci – neboť struktura mocenských zájmů se změnila a národní literatura v ní do jisté míry ztratila svůj prvořadý význam – a obor, který se jimi zabývá, již tedy není třeba nadále podporovat v původním měřítku (v podobě institucionálního zajištění ze strany mocenského systému), vědecký obor zabývající se textem na významu neztrácí. Touto jakousi odlukou, tímto osvobozením od služeb systému se literární věda stává naopak možná ještě svébytnější a potřebnější, než tomu bylo dosud.¹ Součástí tohoto často vyčerpávajícího intelektuální snažení na poli literární vědy je však i dekonstrukce. Jednoznačně tak existují důvody pro to, aby dekonstrukce byla brána vážně, a to na všech úrovních vědeckého diskursu.

Dekonstrucí se samozřejmě nemusíme zabývat pouze ve vztahu k literární vědě. Úzké sepětí dekonstrukce s některými současnými literárními rozbory můžeme nakonec ponechat stranou, a tím více se zaměřit třeba na její širší metodologické pojetí jako jakési obecné intelektuální strategie. Takto ovšem již vstupujeme do pomyslného prostoru filosofické argumentace. Dekonstrukce jako obecná intelektuální strategie je, zdá se, totiž nejen analyticko-kritickou metodou, ale už určitým filosofickým postojem. Na tomto místě je snad vhodné poznamenat, že, chceme-li být opravdu důslední, neměli bychom zapomenout, že dekonstrukce i na této obecné rovině je pro specificky textovou povahu kulturní skutečnosti a politického diskursu vždy zároveň dekonstrukcí literární vědy (protože jako součást kritického postanalytického myšlení nutně postupuje různé typy rozprav); myšlenka, k níž nakonec beztak budeme muset dospět. Můžeme ji ale pro tento okamžik opustit, stačí, že jsme si dané skutečnosti vědomi. Spíše bychom nyní měli prověřit, co nás opravňuje o dekonstrukci v souvislosti s filosofií takto hovořit. Po hlubším kritickém zamyšlení opravdu nelze neuznat, že dekonstrukce jako obecná intelektuální strategie je svébytným filosofickým postojem. Její úroveň aplikační obecnosti totiž vylučuje zařazení mezi speciálně-vědní disciplíny, úroveň abstraktnosti zase do přirozené formy rozpravy. Pokud jsme tedy přijali místo dekonstrukce v samotné filosofii, zbývá nakonec pokusit se odpovědět na otázku po vymezení jejího místa zde. Pokud si dokážeme přiznat, že postižení skutečnosti je pro člověka pouze zprostředkované, jazykové, že lidská komunikace probíhá v jazyce a že jazyk jako jen částečně přístupný systém umožňuje existenci různých strukturovaných skutečností, kterým říkáme texty, bude odpověď problematičtější, protože bude návratem zpět, na začátek. Pokud odpovědět na tuto finální a tedy *absolutní* otázku žádné nové poznání nepřinese, jen zopakuje, co bylo řečeno či možná jen myšleno *dříve*, jinde. Dekonstrukce ve filosofii musí být zase

¹ Vzpomeňme např. na důraz kladený na domácí literaturu ve Velké Británii na sklonku imperiálního období nebo na pokus o institucionální zajištění tzv. Nové kritiky (*New Criticism*) v některých anglicky mluvících zemích v první polovině 20. století.

jen (filosofickou) literární vědou, kritickým zkoumáním textů, zase jen jednou z nekonečného množství možností četby, které se nabízejí. To přirozeně neznamená, že by tím dekonstrukce ve filosofii nějakým podstatným způsobem ztrácela půdu pod nohama. Naopak, toto zjištění lze chápat jako jakousi tautologii, k níž bychom, pokud skutečnost přístupnou člověku vnímáme jako jazykově strukturovanou, měli dříve nebo později dospět.

Za ukázkový příklad dekonstrukce bývá ve slovnících a encyklopediích uváděn filosofický program vypracovaný Derridou; už proto jen, že Derrida sám o svém myšlení první hovoří jako o dekonstrukci. V jeho případě jde o metodický průnik do povahy jazykové tradice, který má respektovat skutečnost, že průnik sám je touto tradicí ovlivněn, a proto je třeba rezignovat na představu, že by bylo možné zaujmout při popisu jazykových významů a znaků objektivní stanovisko. Každý prvek jazyka může podle Derridy sdělovat význam jen jako nositel stopy jiného, již nepřítomného prvku. Tato nepřítomnost by ovšem neměla být opomíjena. Konkrétně odkazuje Derrida k rozrušení dosavadní metafyzické preference zvukové stránky jazyka nahlížené jako nositelky ideálně přítomných významů, a to takovým způsobem, aby mohl každý prvek jazyka – znak – samostatně ukázat na to, co označuje a jakým způsobem to označuje. V Derridově pojetí je tedy dekonstrukce především uvolněním jazyka v jeho samopohybu. Jazyk je chápán jako časově pohyblivá struktura, v níž jsou označující a označované, tzn. text ve svých různých podobách a sdělení, dynamicky propojeny. Jednoznačné spojování dekonstrukce s Derridou však, nehledě na další důvody, není vhodné ani historicky. Tyto myšlenky totiž Derrida z velké části přejímá od Heideggera, který se sice ve svých pracích nikde dekonstrukcí výslovně nezabývá, který však fakticky již od svých marburských přednášek hovoří o kritickém přehodnocení tradiční metafyziky a spolu s tím o *destrukci* jako o kritickém rozrušení tradiční ontologie. Derrida vlastně do praxe uvádí to, co Heidegger nebo později Wittgenstein teprve naznačují; strategickým přesouváním a problematizováním ustavených vymezení poukazuje na to, co je v textu přítomno, nicméně co dosud nebylo (a ani nemělo být) vyřčeno. Dochází k rozkladu a k rozptýlení stávajícího významu textu za využití prostředků té struktury, té myšlenkové tradice, která je dekonstruována. Důsledkem výsledné transformace znakového systému má být podle Derridy ochromení vševládajícího nároku rozumu (západní logocentrismus), spojené jednak s odmítnutím jednoznačnosti filosofického jazyka, jednak se zproblematizováním absolutního diskursu platného v dané historické době (filosofický, náboženský, vědecký, přirozený atp.). Toto kritické úsilí provází hravost, která v posledku vede k zásadní vnitřní proměně filosofie. Otvírají se v ní nové obzory, počítá se s paradoxy, s diferencemi, dokonce s kontradikcemi myšlení. Derridova – slovníková – varianta dekonstrukce tedy spojuje Heideggerovu destrukci (tradiční metafyziky) i Wittgensteinův lingvistický kriticismus. Předpona *de* vyjadřuje její negativní – bořící, předpona *con* její pozitivní – vymežující a tvořící, stránku.

Dekonstrukci lze ale, jak již víme, chápat také obecněji a právě toto obecnější pojetí by nám mělo umožnit proniknout do filosofického myšlení de Mana a Blooma. Za dekonstrukci, resp. za *dekonstrukční směry v užším smyslu* mohou být *dnes* považovány všechny humanitně-vědné přístupy, v nichž se klade důraz na specifickou metodu

textové analýzy a kritické argumentace, sestávající z tak rozdílných součástí, jako je analytická četba krásné literatury, ale také různých vědeckých textů, zejména z oblasti filosofie, psychoanalýzy, lingvistiky nebo třeba antropologie. Cílem je odhalení logických a rétorických neshod mezi explicitní a implicitní rovinou rozpravy textu a dále, prostřednictvím různých kritických technik, názorné přiblížení toho, jak jsou tyto neshody v textu ukryty a asimilovány. Postoupíme-li ještě o jeden krok, můžeme takto za literární dílo označit každý písemně fixovaný text. A odtud je již jen malý krůček k tomu, abychom za text označili nejen již fixovaný text, ale také každý text potenciálně fixovatelný. A protože se diskurs – daná forma rozpravy – může odvíjet pouze v rámci určitého formalizovaného systému znaků, který nazýváme jazykem, bude vše, s čím lidské vědomí, samo fungující v symbolické znakové rovině, přijde do styku, součástí nějakého textu, podrobitelného dekonstrukční analýze. Dekonstrukci jako kritickou analytickou metodu bude takto možno uplatnit nejen na tzv. humanitní vědy, ale, jak již také z předchozích částí textu víme, i na vědy exaktní, na náboženství, na politiku nebo třeba na psychiku jednotlivce; ve všech případech jde totiž o strukturované celky, o nichž lze komunikovat prostřednictvím dalších strukturovaných celků, tzv. znakových systémů.² Nutná a dostačující podmínka pro to, aby nějaká skutečnost mohla být dekonstruována tedy sestává ze dvou neoddělitelných součástí: a) strukturovanost analyzované skutečnosti, včetně začlenění jednotlivosti do celku (prvku do systému), b) postižení této skutečnosti vědomím myslící bytosti. Dekonstrukce je pak na jedné straně pokusem o adekvátnější postižení struktury dané skutečnosti, na straně druhé korigujícím činitelem ve vztahu k vědomí, které se o postižení této skutečnosti pokoušelo dříve. Opět, třebaže nyní „přicházíme odjinud“ vidíme, že zřejmým a zásadním nedostatkem dekonstrukční metody je *circulus*, v němž se, vzhledem ke svým východiskům, dekonstrukční přístup vždy bezprostředně ocitá.

Dekonstrukce, kritická metoda textové analýzy, bývá často chápána jako součást tzv. poststrukturalismu. Toto zařazení se jeví vhodné hned z několika důvodů. Předně je tu patrná souvislost se strukturalismem – směrem, který kladl důraz na systémové pojetí skutečnosti a to, alespoň ve svých začátcích, z lingvistického hlediska. Některé myšlenky z de Saussureova *Kursu obecné lingvistiky* jsou dokonce pro pochopení dekonstrukční metody stěžejní. De Saussureova koncepce jazyka se opírá o tři základní předpoklady. Předně prý vědecký výzkum jazyka musí respektovat *lingvistický systém* a nikoli *jazyk jako historický jev*. Na tomto základě rozlišuje de Saussure mezi případy „okamžitého výskytu“ jazyka – jde o jednotlivé řečové události označované slovem *parole*, a pravým objektem lingvistického bádání, systémem či kódem, který tyto pomíjející a nepodstatné události řídí. De Saussure jej nazývá *langue*. Systémové pojetí jazyka si žádá *synchronní* přístup ke vztahu mezi jazykovými prvky, nikoli *diachronní* studium vývoje jazyka v dějinách (kultur). Revoluční je de Saussure i v redefinování lingvistického termínu „slovo“, pro který používá označení „znak“ a který vymezuje důsledně funkcionalisticky. Znak, říká Saussure, je jednotou pojmu a zvukového obrazu: v jeho nové terminologii tzv. označovaného (*signifié*) a označujícího (*signifiant*). Funkčnost jejich spojení spočívá v tom, že ani označované ani označující není příčinou

² Anebo, v rozvinutější podobě, jazyků.

svého protějšku a že každé získává svoji hodnotu od druhého. De Saussure může takto vymezit základní lingvistický prvek, znak, relačně a zároveň se mu otevírá prostor pro podrobení primárního předpokladu historické lingvistiky, totiž představy o identitě elementárních jazykových jednotek a signifikace (tj. slov), důkladné vědecké analýze. De Saussureovo dědictví je patrné v jednom ze základních dekonstrukčních analytických postupů. Dekonstruktivistická se v textu zaměřuje na binární opozice, aby nejprve ukázal, jak jsou texty strukturovány hierarchicky, aby následně jejich hierarchii dočasně převrátil; takto bude text smysluplně vypovídat opak toho, co z něho za normálních podmínek dokážeme vyčíst. Konečným cílem je zasazení binární opozice do nehierarchického vztahu (in)diference, čímž má text ztratit své vnitřní napětí, vedoucí ke zkrácenému podání informace.

Vedle lingvistiky spojuje dekonstrukci s poststrukturalismem dále systémové pojetí skutečnosti. Předponu *post* nakonec můžeme, stejně jako v předcházejícím případě, vynechat. Podstatné je zde důsledně relační pojetí analyzovaného objektu, typické jak pro (post)strukturalismus, tak pro dekonstrukci. Analyzována skutečnost musí být buď již strukturovaný celek anebo jednotlivost vedle dalších jednotlivostí, které spolu nějaký celek vytvářejí (tj. strukturovaný soubor jednotlivostí). Systém jako soubor prvků a vzájemných vazeb mezi nimi, ať v podobě konkrétního textu literárního díla, filosofického systému či programu politické strany, méně konkrétního textu pouze částečně znakově fixovaného náboženského systému nebo ještě méně konkrétního textu představ osobnosti nějakého člověka, má podle dekonstruktivistů svůj rub a líc. Explicitní, zjevný význam přístupný rozumu i smyslu, implicitní, inherentní význam přístupný pouze *Rozumu* – nadto jen za předpokladu, že byl zvolen adekvátní analytický přístup.

Vhodnost zařazení dekonstrukce do poststrukturalismu je konečně možno doložit i na blízkém, pozitivním vztahu obou těchto směrů k tzv. postmoderně. Pokud nebudeme chápat význam slova *postmoderna* časově a pokusíme-li se o jeho systémové postavení, uvidíme, že to, co bylo ve druhé polovině dvacátého století některými teoretiky označeno nálepkou *postmoderna*, je jev, který se v kulturních dějinách vyskytuje poměrně často. Postmoderna může být takto vnímána jako alternativní myšlenkové dění k myšlenkovému dění hlavnímu. Hlavní myšlenkové dění buď paralelně doprovází nebo je za ním časově zpožděna. Za příklady z evropského kulturního prostředí poslouží např. myšlenková revoluce alexandrijského helénismu, německá romantika nebo třeba vídeňský pozitivismus druhé poloviny devatenáctého století.³ Všechny tři vznikly více méně jako negativní reakce, jako alternativy a teprve postupně se z nich staly přístupy rovnocenné nebo dokonce určující směr. Také dekonstrukce, stejně jako poststrukturalismus, je alternativou. Poststrukturalismus, jak napovídá název, ke strukturalismu, dekonstrukce potenciálně ke všemu, co se kdy člověk svým vědomím snažil postihnout. Od kritických koncepcí s totalitním nárokem ji tedy v posledku odlišuje pouze to, že si svoji totalizující orientaci uvědomuje a usilovně se jí brání (což nakonec může být třeba jen marným přáním).

³ V tomto příkladu samozřejmě nejde o pozitivismus Vídeňského kruhu. Máme tu na mysli reakci na spekulativismus pěstovaný na některých německých univerzitách ve druhé polovině devatenáctého století.

Ve filosofickém myšlení de Mana a Blooma bychom se proto také měli pokoušet hledat především alternativu. De Mana i Blooma spojuje odmítnutí jednoznačné odpovědi na položenou otázku; protože tato otázka sama již byla mnohoznačná. Spojuje je kritické zkoumání odpovědí, stanovisek, interpretací. Vlastně jde o hledání alternativy k tomu, co běžně považujeme za přijatelné, vyhovující, vhodné, adekvátní, správné, normální, atp. Analytický charakter dekonstrukce by neměl vést k nějaké nové preskriptivitě. Dekonstrukční kriticismus je na prvním místě teoretickou záležitostí, která odkrývá a následně ukazuje to, co se nachází *pod*. Alternativa spočívá v možnostech, které se recipientovi skutečnosti-textu prostřednictvím dekonstrukční analýzy otevírají, nikoli v nástinu cesty, po níž by se měl vydat. Prostřednictvím dekonstrukčního rozboru si máme uvědomit, že platnost významu analyzované skutečnosti-textu je vždy pouze situační, a proto tento význam – ať se v daném okamžiku jeví sebezřetelnější – je nejasný. Vždyť fungování binárních opozic ukázalo, že protivy si neodporují, že se naopak navzájem vyžadují a doplňují. Kromě nebezpečí totalitarismu hrozí proto dekonstrukci i nebezpečí ztráty jistot. Protože dekonstrukce nedává žádnou konkrétní odpověď, ale problematizuje všechny disponibilní, vrací do světa *ne-řád*. Tento závěr je patrně jedním z největších paradoxů dekonstrukce. Heideggerova destrukce tradiční metafyziky, stejně jako Derridova analýza významu mluvené řeči v lidském myšlení měly člověku vrátit (ztracenou) svobodu. De Manovy a Bloomovy teoretické rozboru textů měly recipienta osvobodit tím, že mu ukáží, kolik možných odpovědí text skrývá a že ta která odpověď je *správná* výlučně v kontextu dané interpretační situace. Přes tento zřetelný paradox a snad trochu i neúspěch dekonstrukce tak de Manovo a Bloomovo myšlení spojuje vedle pojmu *alternativa* především pojem *humanismus*. Pozadí tohoto poněkud problematického dekonstrukčního humanismu (implikuje *ne-řád* ve světě) je zároveň tím, na čem lze nejlépe ozřejmit rozdíly mezi oběma koncepcemi.

Dekonstrukce postavená na de Saussureově lingvistickém modelu⁴ je programem tzv. Yaleské školy, kam patří i dekonstrukční rozbor de Mana. De Man jednoznačně odmítá názor, že jazyk přesně znázorňuje něco mimojazykového a stejně tak nesouhlasí s tvrzením, že myšlenka může znázorňovat něco extramentálního. Protože ve svém pojetí kritické teorie klade důraz na systémové, strukturální momenty analyzovaných celků, ty úvahy, které se primárně vztahují na krásnou literaturu, nacházejí aplikaci také v dalších oblastech sociokulturní skutečnosti. Holistický přístup, v de Manově případě založený na lingvistickém strukturalistickém modelu, je jedním ze základních rozlišujících znaků dekonstrukce a postanalytického myšlení vůbec, kde dochází ke stírání rozdílů mezi jednotlivými typy rozprav a kde skutečnosti-texty podléhají týmž hodnotícím kritériím bez ohledu na oblast, do které patří. Z těchto důvodů je podle de Mana „...zcela iluzorní úsilí o vykonstruování neutrálního vědeckého jazyka v oblasti zkoumání kultury, umění a literatury, který by měl privilegované postavení a byl schopen stejně dobře postihnout diferencované jazyky různých kultur, uměleckých a literárních směrů náležejících do různých kulturněhistorických období.“ ([13], 132) V de Manově dekonstruktivismu bychom ovšem neměli přehlédnout objektivismus.

⁴ Protože vychází z jazykového systému, který je pro potřeby konkrétního rozboru chápán jako stabilní, může být označena také za dekonstrukci synchronní.

Podle de Mana totiž jazyk existuje objektivně před subjektem, který jej užívá, jako danost. Tím se de Man blíží známé strukturalistické tezi, že *nikoli subjekt hovoří jazykem, ale jazyk hovoří skrze subjekt*. De Manův objektivismus není hledáním univerzálních struktur, na nichž by se podílely různé aspekty sociokulturních skutečností-textů, ale spočívá v přiznání primární zakotvenosti lidského subjektu v jazyku jako lingvistickém systému. Jak uvidíme dále, pro Blooma je toto stanovisko nepřijatelné a to natolik, že se od de Manovy podoby dekonstrukce distancuje, aby, inspirován americkým pragmatickým a evropským romantickým dědictvím, postavil na první místo strukturovaný subjekt jednající v konkrétních strukturovaných situacích. Jazyk pak existuje ne jako všemocný *demiourgos*, ale jako pouhý nástroj, jehož významy vzhledem ke svým potřebám určuje jeho uživatel.

Evropský vliv se v de Manově objektivizující dekonstrukci⁵ zřetelně projevuje ve zpochybňování absolutizujících teorií, čímž se tento dekonstrukční přístup blíží zmíněnému Heideggerovu antimetafyzickému postoji. Synchronní, na de Saussureův lingvistický strukturalismus navazující dekonstrukci tak lze chápat na jedné straně negativně jako zpochybnění, jako zproblematizování existující struktury-textu, jako poukázání na rozdíly mezi jeho explicitním záměrem a implicitními obsahy, na straně druhé pozitivně jako vymezení těchto významových rozporů s cílem odkrýt nové významy. De Manova metoda zkoumání společenské, kulturní a umělecké skutečnosti může být podnětná pro filosofii, stejně jako pro další humanitní obory. Podle de Mana nelze nikdy vycházet z toho, že existuje hledisko, které bychom mohli považovat za privilegované. „There are no longer any standpoints that can a priori be considered privileged, no structure that functions validly as a model for other structures, no postulate of ontological hierarchy that can serve as an organizing principle from which particular structures derive in the manner in which a deity can be said to engender man and the world. All structures are, in a sense, equally fallacious and are therefore called myths.“⁶ ([16], 10) Takto mohou skutečnosti-texty existovat a fungovat pouze jako mýty, přičemž žádný mýtus nemá dostatečnou soudržnost, aby se nevracel, aby svou rétorikou nepronikal do mýtů jiných.

Bloom jde oproti de Manovi dále. Myšlenka prvotnosti jazykového systému před subjektem, který jazykem hovoří, je pro něho nepřijatelná. Dekonstruktivisticko-lingvistický pokus humanizovat interpretační situaci ztroskotává podle něho na tom, že, ač připouští otevřenost významu, stále půjde o význam, který bude možno pouze odkrývat, avšak nikdy skutečně kontrolovat. Bloom nabízí striktně subjektivistické řešení a je na místě poznamenat, že se sám za dekonstruktivistu vůbec nepovažuje; spíše se se samotářským zalíbením akademické komunity včetně dekonstruktivistické skupiny mírně straní. Bylo by však nedopatřením přehlédnout dekonstruktivistický charakter jeho teorie. I on, stejně jako jeho kolegové z Yaleské školy, hledá vnitřní napětí, rozpory

⁵ Entita se stává pro subjekt objektem skrze jazyk.

⁶ Nemáme už žádná východiska, která by bylo možno apriori považovat za privilegovaná. žádnou strukturu, která by správně fungovala jako model pro jiné struktury, žádný postulat ontologické hierarchie, který by mohl sloužit jako organizační princip, z něhož vycházejí jednotlivé struktury tak, jako božstvo dává vzniknout světu a člověku. Všechny struktury jsou svým způsobem stejně mylné, a proto se nazývají mýty. Přeložil O. F.

a především skryté významy skutečností-textů, třebaže převážně uměleckých a religiózních, a proto jeho vlastní opakovaná prohlášení, že zastává pragmatický postoj a že vychází z Nové kritiky (*New Criticism*), ne ze strukturalismu, nic nemění na skutečnosti, že také patří mezi ty současné vědce, které můžeme označit za dekonstruktivisty.

Bloom vychází ne z de Saussureova lingvistického, ale z Freudova psychologického strukturalismu, a tak na rozdíl od de Mana můžeme v jeho případě hovořit o dekonstrukci vývojové či genetické.⁷ Postižení geneze textu se podle Blooma odvíjí od odhalování jednotlivých kroků, jejichž následností text vzniká. Základní Bloomovou tezí je myšlenka, že tvořící autor – v jeho terminologii pozdní básník, efeb (*late poet, ephebe*) – vede bolestný dialektický zápas s původním autorem – v Bloomových pracích nazývaným předchůdce, otec (*precursor, father*) – děl, která jej inspirují a že nové hodnotné dílo vzniká jen za cenu zničení díla starého. Značně netradiční je názor, že tvořící autor vede dialektický *agon* často s někým, koho vůbec nezná nebo jehož díla by za svoji inspiraci nikdy nepovažoval. Takový postulát umožňuje (neo)pragmatická (des)interpretace Freuda. Dialektický zápas není totiž ničím jiným než důsledkem oidiopovského komplexu,⁸ a proto autorův vědomý postoj nehraje určující roli. Bloom svým bádáním ukazuje mimo jiné i to, kam až dnes může zasahovat strukturalismus. Jestliže je de Saussureova podoba strukturalismu téměř esencialisticky *statická* (ať se od podobných typizací distancuje sebevíc), teprve poststrukturalismus spolu s yaleskou dekonstrukcí začíná strukturu problematizovat, a tím dynamizovat. Spojovat genetický přístup s yaleskými dekonstruktivisty nicméně nelze. Východiskem je totiž (jak jsme viděli u de Mana) stejně jako v lingvistickém strukturalismu stále ona statická struktura jazykového systému, třebaže nyní rozhýbaná hloubkovou analýzou. Genetický či diachronní poststrukturalismus se objevuje teprve u Blooma a v plné míře nadto až od počátku devadesátých let.

Ani pro Blooma není textem pouze text literární, ale každá (strukturovaná) skutečnost. Jak literární text, tak text politický, náboženský či pomyslný text kulturního dědictví je strukturován historicky jako přepis kulturních tradic. Text v podobě znakově fixované mluvené řeči představuje pouze jednu z mnoha možných textových forem a Bloom, podobně jako Derrida, jej považuje spíše za druhořadý. Pokud však má být psaný text spíše druhořadý a jestliže má vedle něj existovat řada kvalitativně odlišných textů, který z nich bude primární? Bloomova pragmatická odpověď je prostá. Důležitý bude každý takový text, který ve svém dialogickém charakteru umožní klást nové otázky. Odkrývání statických významů nemá podle Blooma velký význam, neboť ty vždy znamenají vnějšně nastolenou autoritu, s níž nemusí interpretující subjekt souhlasit, ale které vždy musí být podroben; tím však dochází k blokování vývojové dynamiky. Ve vytváření dynamických významů naopak podle Blooma podobně jako podle Rortyho spočívá základ moderního lidského soužití založeného na demokracii. Text (v podobě

⁷ Stejně tak bychom ale mohli, vzhledem k emersonovskému dědictví, označit jeho podobu dekonstrukce za neopragmatickou.

⁸ I žena-tvůrce, tedy tvůrkyně, by podléhala tomuto schématu, ne Élektřinu komplexu, jak bychom snad mohli očekávat.

nějaké strukturované skutečnosti) má smysl pouze tehdy, dokáže-li v interpretaci podněcovat otázky jako: *k čemu? co s ním? jak jej mohu přimět, aby něco znamenal?* Neopragmatická dekonstrukce umožňuje tázat se tam, kde by za jiných okolností zavládlo mlčení, neboť v rámci daného systému by otázky tohoto a podobného typu ze sebezáchovných důvodů byly nutně eliminovány. Umožňuje nejen delší zachování statických struktur (v podobě relativizovaných kulturních tradic), které by se pod vnitřním tlakem dříve či později beztak rozpadly, ale otevírá navíc i prostor pro jejich modifikaci, stejně jako pro emergenci nových sociokulturních skutečností v rámci demokratického diskursu. Bloomovu dekonstrukci můžeme proto chápat také jako emancipaci obecné teorie myšlení.

Základní rozdíl v pojetí dekonstrukce u de Mana a u Blooma spočívá v chápání vztahu subjektu k jazyku. De Man řeší tuto problematiku „postaru“, podobně jako před téměř jedním stoletím de Saussure. Naopak Bloom, inspirovaný domácí pragmatickou tradicí, si bere na pomoc evropského psychiatra Freuda a dekonstrukci pravděpodobně vůbec poprvé představuje jako záležitost psychologicko-pragmatickou. A protože jsou oba přístupy původně reakcemi, alternativami v rámci postmoderny, neměli bychom zapomínat, že dekonstrukce je dnes pouze jednou z mnoha interpretačních teorií a že v souvislosti se svými východisky a důsledky není v žádném případě poslední, že není žádným konečným řešením. Pokud však nezapomene na svá předsevzetí a bude-li ochotna připomínat si znovu a znovu svůj potenciálně totalitní charakter, má velkou šanci přispět k hlubšímu porozumění strukturovaných skutečností, a tím alespoň částečně naplnit svůj neuskutečnitelný cíl – humanizovat interpretační situaci.

LITERATURA

- [1] BLOOM, H.: *Agon: Towards a Theory of Revisionism*. Oxford, New York, Oxford University Press 1983.
- [2] BLOOM, H.: *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry*. New York, Oxford, Oxford University Press 1997.
- [3] BLOOM, H.: *Kánon západní literatury: Knihy, které prošly zkouškou věků*. Praha, Prostor 2000.
- [4] CULLER, J.: *American Criticism in the Poststructuralist Age*. Ann Arbor, University of Michigan Press 1981.
- [5] CULLER, J.: *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*. Ithaca, New York, Cornell University Press 1989.
- [6] DELEUZE, G.: *Podľa čoho rozpoznáme štrukturalizmus?* Bratislava, Archa 1993.
- [7] FRANK, M.: *Co je neostrukturalizmus?* Praha, Sofis 2000.
- [8] DERRIDA, J.: *Texty k dekonstrukci: Práce z let 1967 – 72*. Bratislava, Archa 1993.
- [9] GÁL, E. – MARCELLI, M. (eds.): *Za zrkadlom moderny. Filozofia posledného dvadsaťročia*. Bratislava, Archa 1991.
- [10] HORÁK, P. – KROB, J. – RIVENC, F. (eds.): *Filosofie po postmoderně*. Brno, Masarykova univerzita v Brně 2001.
- [11] HORYNA, B. et al: *Filosofický slovník*. Olomouc, Nakladatelství Olomouc 1998.

- [12] HROCH, J.: *Problém rozumění a postanalytická filosofie*. Brno, Masarykova univerzita v Brně – Filozofická fakulta 1996.
- [13] HROCH, J.: *Filozofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. Brno, Georgetown 1998.
- [14] KOL. AUTORŮ: *Encyklopedie Diderot 2002 na CD ROM*. Praha, Diderot 2002.
- [15] LYOTARD, J.-F.: *O postmodernismu (Postmoderno vysvětlované dětem, Postmoderní situace)*. Praha, Filozofický ústav AV ČR 1993.
- [16] MAN, P. de: *Blindness and Insight: Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*. Minneapolis, University of Minnesota Press 1983.
- [17] RAJCHMAN, J. – WEST, C. (eds.): *Post-Analytic Philosophy*. New York, Columbia University Press 1985.

PhDr. Bc. Ondřej Funda
Katedra filozofie FF MU v Brně
Arne Nováka I
602 00 Brno
Česká republika
e-mail: 9902@mail.muni.cz